

Borowski, Eugeniusz

Zarys dziejów rzymskokatolickiej parafii w Kleszczelach (1533-1993)

Studia Teologiczne 13, 323-338

1995

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. EUGENIUSZ BOROWSKI

ZARYS DZIEJÓW RZYMSKOKATOLICKIEJ PARAFII W KLESZCZELACH (1533-1993)

Treść: Wstęp; I. Powstanie i uposażenie rzymskokatolickiej parafii; II. Kolejne kościoły w Kleszczelach; III. Duchowieństwo; IV. Szkoła parafialna w Kleszczelach; V. Ludność i terytorium parafii; Zakończenie.

WSTĘP

W burzliwych dziejach Podlasia, żadna instytucja nie okazała się tak trwała jak parafia. W ciągu wieków zmieniały się podziały administracyjne województw, powiatów i gmin, zmieniała się nawet przynależność państwowa tych ziem, przemianom ulegały prowincje kościelne i diecezje a parafie trwały i pozostają nadal, ciągle żywymi wspólnotami o charakterze religijnym, społecznym, kulturalnym, a nawet administracyjnym. W XVI wieku parafie stanowiły równocześnie podstawowe jednostki administracji państwowej i to tak w Koronie, jak i na Litwie.

Do rzędu starych, choć nie najstarszych, parafii rzymskokatolickich na Podlasiu należą Kleszczele. W tym roku mija 460 lat (1533-1993) od jej powstania.

Pierwsze wzmianki źródłowe o Kleszczelach są nieco starsze, ale tylko o kilkanaście lat i związane są z przywilejem lokacyjnym oraz nadaniem praw miejskich tej osadzie (1522-1523), przez króla Zygmunta I. Już w siedem lat po uzyskaniu przez Kleszczele praw miejskich podjęte zostały, tak z ramienia króla i jego wysokich urzędników jak i ze strony katolickiej części ludności tego miasta, starania o zorganizowanie w Kleszczelach rzymskokatolickiej parafii, o sprowadzenie tu kapłana i budowę kościoła.

I. POWSTANIE I UPOSAŻENIE RZYMSKOKATOLICKIEJ PARAFII W KLESZCZELACH

Starania o utworzenie rzymskokatolickiej parafii w Kleszczelach miały przebieg nietypowy. Zazwyczaj powstanie parafii poprzedzała fundacja kościoła przez właściciela dóbr, księcia lub króla. Potem dopiero podejmowano starania o wyznaczenie kapłana

i urzędowy akt erekcji parafii ze strony biskupa. W Kleszczelach było inaczej. Zaczęło się od przysłania do miasta katolickiego kapłana. Píše o tym wojewoda wileński Olbracht Martynowicz Gasztold w liście z 22 listopada 1530 roku, skierowanym do namiestnika bielskiego Grzegorza Kimberowicza: *Temi czasy daliśmy do Kleszczel kapłana naszego Tykocińskiego Xiędza Szczęsnego Sasina i daliśmy jemu, tak dla pożywienia z każdych włok tak ruskich jako też litewskich ludzi, kolejnego po groszu a z każdej włoki onychże po kopie żyta i po kopie iarzyiny, także na miejskie trzy włoki, na pożywienie, o czym wójt Stanisław dobrze wie. A przetoż przykazujemy tobie, abyś ty wszystkim mieszczanom Kleszczelowskim przykazał, aby oni tego wszystkiego kapłanowi temu przystąpili i miejsce na domek i cmentarz abyś mu dał, póki fundusz od króla jemu przyniosą, a krzywdy onemu żadney czynić nie dopuścił¹.*

Z listu wynika, że ks. Feliks (Szczęsny) z Tykocina już był w 1530 roku w Kleszczelach i być może miał już tymczasową kaplicę, skoro wojewoda mówi tylko o placu pod dom i cmentarz. Wyraźnie wskazuje na to, że działa w imieniu króla Zygmunta I, skoro zapowiada fundusze od króla. Katolikiem, jak wskazuje imię, musiał być też wójt Kleszczel *Stanisław*. Nie zachował się niestety sam akt fundacyjny² kościoła w Kleszczelach. Z innych dokumentów źródłowych, dotyczących dalszego uposażenia kościoła wynika, że już w 1533 roku istniała tutaj rzymskokatolicka parafia.

Król Zygmunt I, dokumentem sporządzonym 20 marca 1533 roku³, uposażył kościół w ziemie, dochody z dziesięcin i doprowadził do erygowania przez biskupa łuckiego parafii w Kleszczelach. Monarcha darował probostwu kleszczelowskiemu — ziemie uprawne, leżące przy drodze z Kleszczel do Orli, a ciągnące się ze wschodu na zachód na długość trzech stadiów, a na szerokość również trzech stadiów, od południowych granic miasta na północ. Tu też znajduje się plac pod kościołem, plebania i inne budynki kościelne:

— pole zwane *Łuboczek* obejmujące również 3 włoki ziemi, położone między granicą Czeremchowską i Omelińską,

— kolejne pole również o trzech włokach, ciągnące się od granic miasta Kleszczele w kierunku wsi Suchowola⁴.

Dwa lata wcześniej, wykonując polecenie króla Zygmunta I, Leszek Słomicz, horodniczy bielski, w liście pisanym w Wilnie 25 maja 1531 roku, nakazał przekazać księdzu Feliksowi Sasinowi młyn w Kleszczelach nad rzeką Nurzec leżący⁵.

¹ Archiwum Parafii Kleszczele — APK III (Q)1, s. 1, kopia listu Olbrachta Martynowicza Gasztolda, wojewody wileńskiego do namiestnika bielskiego Grzegorza Kimbrowicza z 22 listopada 1530 roku.

² APK (I) 1, Inwentarz kościoła w Kleszczelach z 1722 roku. Czytamy w nim na str. 3: *Literae Fundationis primaevae non reperiantur nec existant tamen pro dote sua habet ac possidet.*

³ Tamże, s. 3-4: *Die Vigesima Mensis Martii Millesimo, quingentesimo, trigesimo tertio anno per Serenissimum Dominum Divae Memoriae Sigismundum Primum, Poloniae Regem Conditae.*

APK III (Q) 1, s. 7: *Anno 1533, Die 20 Martii. Sigismundum Rex Poloniae Magnus Dux Lithuaniae, Ecclesiam Kleszczelewiensem, fundis et areis dotando Erexit, variosque proventus eidem Ecclesiae contulit.*

⁴ APK III (I) 1, s. 4.

⁵ APK III (Q) 1, s. 1, List Leszka Słomicza horodniczego bielskiego do młynarza z Kleszczel Protacha w sprawie przekazania księdzu Szczęsnemu Sasinowi młyna, napisany w Wilnie 25 Maja 1531 r. Czytamy w Nim: *Raczył Pan Starosta mnie rozkazać, abym ja ten młyn kleszczelowski dał Xiędzu Szczęsnemu Sasinowi a tak ja na rozkazanie Pana Starosty Jego Mości, ten młyn Xiędzu Szczęsnemu dałem.*

Królowa Bona, współfundatorka kościoła w Kleszczelach, do określonej już przez wojewodę wileńskiego Olbrachta Martynowicza Garztołda dziesięciny, dodała jeszcze dziesięcinę z majątku Dubicze. Zwolniła też, tymże pismem wystawionym w Brześciu 24 września 1544 roku, parafię rzymskokatolicką w Kleszczelach od wszelkich podatków i obciążeń⁶.

Król Zygmunt August, dokumentem spisany 25 maja 1562 roku, nie tylko potwierdził przywileje i nadania uczynione na rzecz kościoła przez rodziców, ale je jeszcze poszerzył. Ofiarował bowiem kościołowi w Kleszczelach trzy włoki ziemi, pomiędzy polami wsi Czeremcha⁷.

Po zniszczeniach spowodowanych najazdem szwedzkim, król Jan Kazimierz, na prośbę ówczesnego proboszcza z Kleszczel, księdza Andrzeja Brzeskiego, w oparciu o przedstawione przezeń oryginalne dokumenty, odnowił nadania i przywileje uzyskane przez parafię w Kleszczelach od poprzednich monarchów, wycylił też bardzo dokładnie od kogo należą się kościołowi dziesięciny: dziesięcina snopowa z pól uprawnych znajdujących się w Kleszczelach i z osad należących do miasta, a mianowicie: z Czeremchy, Daszy, Dobrawy, Kuzawy. Ponadto z gruntów uprawianych przez kmieci ze wsi Suchowola, Czochoy, Jelanka, Grabowiec, Dubicze, a także z majątku Pohreby i Dworzyszczka, oraz z królewszczyzn we wsi Werstok, Kuraszewo, Wołkosławiec, Bobinka, Witowo. Nadto jeszcze nadał przywilej pobierania podatku *łopatkowego* — od masarzy i handlujących mięsem w Kleszczelach. Dokument wystawiony został w Warszawie 20 sierpnia 1658 roku⁸.

Wszystkie prawa i przywileje kościoła parafialnego w Kleszczelach podtrzymał król August II Mocny, w dokumencie sporządzonym w Warszawie 15 listopada 1720

---

⁶ APK III (Q) 1, s. 20, Summariusz Dokumentów sporządzony przez ks. Łukasza Łaguziewiczza, kanonika brzeskiego i proboszcza kleszczelowskiego, dni 3 września 1789 r. Wymieniony tam został dokument: *A.D. 1544 Diae 24 Septembris in Brześciu przez nayiaśniejszą Bone Królową Polską, kościołowi Parochialnemu Kleszczelowskiemu dany przywilej odbierania dziesięciny z grontów woytowskich.*

Tamże, s. 2-3, kopia tegoż przywileju królowej Bony: *Bona Dei Gratia Regina Poloniae Magna Dux Lituaniae, Russiae, Prussiae, Masoviaequae Domina significamus tenore praesentium Universis et singulis praesentibus et futuris horum notitiam habituris, Quia volantes defectibus ac inopiae Ecclesiae Parochialis in Oppido Nostro Kleszczele per nos fundata subvenire, et Rectoris illius moderni Felici Sasini (...) dedimus et contulimus eidem Ecclesiae et Rectoribus illius in perpetuum, Decimam manipulem omnis grani et seminis de omnibus laneis agrorum Advocatium Advocati moderni Augustini, Advocatiaeque in villa Nostra Dubicze.*

⁷ Tamże, s. 7: *Anno Domini 1562, Diae 25 Maij. Sigismundus Augustus Rex Poloniae, Magnus Dux Lithuaniae, etc., praefatae Ecclesiae kleszczelevianse fundos ac proventus adaugendo, Fundationem que anteriorem Parentis sui meliorando, dedit et contulit Privilegium;* APK III (I) 1, s. 4: *Item vigore Privilegii per Serenissimum Dominum Sigismundum Augustum Poloniae Regem Die Vigesima quinta Mensis May 1562 Anno dati, mansum unum in tribus campis inter agros villae Czeremcha jacentes.*

⁸ APK III (Q) 1, s. 3: *Renovatio Iurium Ecclesiae prochialis Kleszczeleviensis. Joannes Casimirus Dei Gratia Rex Poloniae, Magnus Dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, masoviae, Somogetiae, Kijoviae, Livoniae, Smolensciae, Severiae, Czernihoviaequae, nec non Svecorum, Gottorum, Vandalovumquae haereditarius Rex. (...) Omnia iura Privilegia, Decreta, Commisiones, super decimas manipulores (...) pro dividendis carnibus ad illud Oppidum venientibus et alios ejusdem Ecclesiae proventus serventia (...). Datum Varsoviae, Die Vigesima mensis August, Anno Domini 1658.*

roku, a co więcej, wystawił jeszcze przywilej na wolny wyrąb drzewa w królewskich lasach na rzecz kleszczelowskiej plebanii⁹.

II. KOLEJNE KOŚCIOŁY W KLESZCZELACH

Pierwszy rzymskokatolicki kościół w Kleszczelach pod wezwaniem Przemienienia Pańskiego, Wniebowzięcia Matki Bożej i św. Zygmunta Męczennika, wzniesiony został z fundacji króla Zygmunta I i jego małżonki, królowej Bony¹⁰. Wiadomo, że ta świątynia istniała już w 1533 roku¹¹. Ten drewniany kościół, wzniesiony przy rynku miejskim, służył wiernym 126 lat. Spalony został w czasie najazdu moskiewskiego w 1659 roku¹². Przez szereg lat, parafianie modlili się i uczestniczyli w liturgii w zbudowanej naprędce prowizorycznej kaplicy.

Drugi kościół, również drewniany wzniesiony został, staraniem księdza proboszcza Jana Chrościewicza, z ofiar parafian w 1723 roku, również w centrum miasta (przypuszczalnie na tym samym placu, gdzie stała pierwsza świątynia) przy rynku, naprzeciw unickiej cerkwi świętego Mikołaja¹³. Kościół miał po bokach fasady dwie wieże, których helmy pokryte były blachą i zwieńczone żelaznymi krzyżami. Świątynia zbudowana była na planie łacińskiego krzyża. Dach pokryty był gontem. Na środku dachu mała wieżyczka z sygnaturką. Na chórze siedmiogłosowe organy. Od chóru aż do transeptu (nawy poprzecznej) biegły balkony zabezpieczone balustradą. Zakrycia zbudowana była po stronie ewangelii. W prezbiterium, odgraniczony od nawy

⁹ Archiwum Diecezji Drohiczyńskiej ADD IX Tx I. Autentyczny przywilej króla Augusta II Sasa z własnoręcznym podpisem i wielką pieczęcią królewską *Dan w Warszawie dnia 28 Miesiąca Listopada Roku Pańskiego 1720, August wtory z Bożej Łaski król Polski, Wielki Xsiąże Litewski, Ruski, Pruski, Mazowiecki, Żmudzki, Kijowski, Wołyński, Podolski, Smoleński, Inflandzki, Siewierski y Czernichowski a Dziedziczny Xsiąże Saski y Elektor. Sławetnym Burmistrzowi, Raycom, Ławnikom Gminnym y calemu pospólstwu Miasta y Przedmieścia naszego Kleszczele, wiernie nam miłym, łaskę naszą królewską. Przełożono nam list przez Panów Rady (...) iako kościół pod tytułem S. Sigismundi Regis martiris w tymże mieście Kleszczelach... do ostatniey nachylił się ruiny. Przeto my, chcąc aby w Państwach Naszych chwala Boża iako naylepiey kwitnęła, tudzież dobrej intencji wielebnego Jana Chrościewicza Plebana tamecznego w wystawieniu kościoła (...) łaską naszą królewską dopomagając (...) rozkazujemy y po wiernościach W. W. tak Rzymskiej iaki y Greckiej Religii (...) każdy gospodarz tak mieszczanin iaki y folwarczanin Dasze Czeremcha, Dobrawoda y Kuzowa, sztukę drzewa obrobionego z tego mieysca, które wiernościom W. W. tenże wielebny Pleban ukaże (...) na cmentarz tamecznego Kościoła przywieidl. APK III (Q) 1, s. 7: *Renovationem superius descriptam augustus Secundus Rex Poloniae Varsoviae, die 14 Novembris A. D. 1720 approbavit et confirmavit. Chodzi o potwierdzenie nadań króla Jana Kazimierza.**

¹⁰ APK III (J) 1, s. 1: *Oppidum S. Regiae Majestatis Kleszczele (...) habet Ecclesiam Parochialem circa Anno Domini 1533 per Serenissimum olim Sigismundum Primum Regem Poloniae sub Trnsfigurationis Christi Domini, Assumptionis B. V. M, nec non S. Sigismundi Regis et Martyris Titulo, et Patricinio fundatam ac dotatam. APK III(Q) 1, s. 2: Bona Dei Gratia Regina Poloniae (...) Ecclesiae Parochialis in Opiido Nostro Kleszczele per nos fundatae.*

¹¹ Tamże.

¹² APK III(J) 1 spalony przez Moskwę a. 1659.

¹³ Tamże, s. 2: *Ecclesiae Parochialis Kleszczelensis aedificium de arbore pinatica, cura sollicitudine ac praesentis R. Parochi infrascripti sumptu decenter extractum in ipso circulo oppidano foroquae kleszczelensi jacens, facie frontequae sua occasum solis aestivalem, targo vero ortum solarem prospiciens. Caput suum a Ruthena S. Nocolai Ecclesia uno civiter stadio distans habens.*

balustradą, a u góry belką tęczową z rzeźbą Chrystusa Ukrzyżowanego, główny ołtarz z drewnianą, malowaną na biało i fragmentami złożoną nastawą. Między czterema kolumnami znajdowały się dwie rzeźby świętych a w środku, w owalnych, złożonych ramach piękny obraz słynący łaskami Matki Bożej z Dzieciątkiem. Wizerunek ozdobiony był srebrną szatą i dwiema złożonymi koronami oraz 24-ma srebrnymi i złożonymi gwiazdkami. Na szyi Matki Bożej wisiało dwadzieścia sznurów pereł i koralików a także złożony krzyżyk ozdobiony gemmami. Ten cudowny obraz uroczyscie odślaniany, zasłaniany był drugim obrazem, malowanym na płótnie, przedstawiającym świętego Zygmunta Męczennika.

Drugi ołtarz, po prawej stronie w nawie transeptu, wzniesiony ku czci świętych Apostołów Piotra i Pawła, z obrazem patronów w owalnej ramie, umieszczonym w centrum nastawy. Obok ołtarza drewniana, rzeźbiona chrzcielnica.

Trzeci ołtarz, również w prawej nawie transeptu, poświęcony czci Matki Bożej Różańcowej. Obraz Maryi z Dzieciątkiem, malowany na płótnie, w owalnych, złożonych ramach, na głowie Pana Jezusa i Matki Bożej srebrne, pozłacane korony. Pod stopami Maryi srebrny półksiężyc. Na obrazie szereg innych srebrnych ozdób i wotów. W zwieńczeniu nastawy ołtarzowej znajdował się jeszcze jeden obraz Matki Bożej w kwadratowych ramach.

Po lewej stronie w nawie transeptu czwarty ołtarz, również jak pozostałe, malowany na biało i fragmentami złożony. W centrum nastawy obraz Pana Jezusa Ukrzyżowanego, malowany na płótnie w owalnych ramach, na nim szereg srebrnych wotów. W zwieńczeniu nastawy ołtarzowej obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem ze srebrnymi koronami, jabłkiem królewskim i berłem¹⁴.

Cała świątynia, *długa na 24 3/4 arszyna, szeroka na arszynów 15, wysoka na arszynów 10*, miała podłogę z sosonowych desek¹⁵. Kościół ten został uroczyscie konsekrowany przez biskupa łuckiego Stefana Rupniewskiego w 1726 roku¹⁶. Drugi z rzędu kościół parafialny w Kleszczelach przetrwał 143 lata, aż do kasaty parafii w 1866 roku, w wyniku represji popowstaniowych. Z polecenia władz carskich, kościół miał być zamieniony na prawosławną cerkiew pod wezwaniem świętych Apostołów Piotra i Pawła, ale zmieniono następnie decyzję i generał gubernator wileński polecił świątynię rozebrać a materiały budowlane, cenne obrazy, dzwony oraz całą ziemię kościelną przekazać cerkwi¹⁷.

---

¹⁴ APK III (J) 1 Inwentarz kościoła parafialnego w Kleszczelach sporządzony w 1828 r., s. 1-3.

¹⁵ APK III (J) 3 Inwentarz kościoła parafialnego w Kleszczelach, sporządzony w 1804 r., s. 21.

¹⁶ Tamże, s. 21: *Konsekrowany w r. 1726 dnia 14 Augusta przez J. W. Xiędza Stefana Rupniewskiego Biskupa Łuckiego Brzeskiego pod tytułem S. Zygmunta Króla i męczennika i Wniebożzięcia Najświętszej Maryi Panny.*

¹⁷ Paweł Kubicki, *Bojownicy Kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861-1915*, cz. II, tom. 4, Sandomierz 1938, s. 25.

2. *Kleszczele. Gubernator grodzieński myśl powyższą (o kasacie kościoła w Kleszczelach) 10 maja 1866 roku Nr 389 przedstawia do uznania Jen. gubernatorowi wileńskiemu, który 31 maja tegoż roku Nr 38 odpowiada przychylnie, nakazując parafię tę skasować a kościół zamienić na prawosławną cerkiew parafialną.*

4. *Do jen. gubernatora wileńskiego gubernator grodzieński wysłał propozycję, aby zamknąć kościół katolicki w Kleszczelach ze względu na to, że nie ma tam określonej w Przepisach liczby wiernych i, że źle wpływa na ludność prawosławną. Wobec zaś tego, że miejscowa cerkiew prawosławną chyli się do upadku, kościół ten zamienić na cerkiew. Jen. gubernator zgodził się na ten projekt, bielski naczelnik*

Na czterdzieści cztery lata katolicy w Kleszczelach zostali pozbawieni świątyni.

Na skutek porażek poniesionych w wojnie z Japończykami, zmieniła się polityka carska w stosunku do Katolickiego Kościoła. Na mocy carskiego ukazu tolerancyjnego z 1905 roku, można było podjąć starania o przywrócenie skasowanych uprzednio parafii i o odzyskanie zamkniętych świątyni. Katolicy mieszkańcy Kleszczel podjęli natychmiast starania o wznowienie parafii, o księdza i o prawo budowy kościoła. Ich usilne i natarczywe starania odniosły pożądany skutek. Wprawdzie carskie władze nie chciały nawet słyszeć o zwrocie zagrabionych placów i całej ziemi kościelnej, ale zgodziły się na wznowienie parafii i nominację proboszcza katolickiego do Kleszczel¹⁸. Plac pod budowę nowego kościoła musieli sobie kupić od mieszczan z Kleszczel¹⁹.

Dekretem biskupa wileńskiego z 1906 roku wznowiona została działalność parafii w Kleszczelach. Proboszczem mianowany został ks. Kazimierz Kowalewski. Dzięki jego usilnym staraniom i niezwyklej ofiarności wiernych, udało się zakupić od trzech mieszczan działki sąsiadujące ze sobą, z których powstał plac wystarczający pod budowę nowego Kościoła²⁰.

Budowa nowego, murowanego kościoła pod wezwaniem świętego Zygmunta Męczennika przebiegała niezwykle sprawnie. Przystąpiono do niej natychmiast po zatwierdzeniu planu. W ciągu dwóch lat (1908-1910), mała, licząca niespełna 700 wiernych parafia katolicka w Kleszczelach, zdołała wnieść piękny, neoklasycystyczny kościół²¹. Miarą entuzjazmu, z jakim budowali swoją świątynię, i niezwyklej ofiarności na ten cel było to, że kiedy brakło pieniędzy, ubożsi rolnicy wyprowadzali na targ ostatnią parę wołów, skazując się tym samym na potwornie ciężką pracę na roli w oparciu o siłę własnych mięśni, ale cieszyli się, że z ich ofiar powstaje kościół²². Dziekan bielski ks. Antoni Panasewicz poświęcił 9 maja 1908 roku kamień węgielny pod

---

wojenny 22 czerwca 1866 r. Nr 2576 powiadomił o tym przystawa 1 rejonu, a ten 8 lipca 1866 roku nadesłał powrotną pocztą odpowiedź, że 30 czerwca br. zamknął kościół w Kleszczelach.

5. (...) Podług decyzji jen. gubernatora wileńskiego 31 maja 1866 Nr 666 kościół ten zamieniono na cerkiew prawosławną pod wezwaniem świętych Apostołów Piotra i Pawła (Gr. K.G. 1866 Nr 264 k.9).

6. Gubernator grodzieński wystąpił z propozycją, aby kościół w Kleszczelach rozebrać, na co jen. gubernator 31 stycznia 1867 roku Nr 38 wyraził swą zgodę z tym, żeby materiał powstały z rozbiórki kościoła użyć na budowę nowej cerkwi prawosławnej w Kleszczelach. W 1872 roku zaczęto budować tę cerkiew (Gr. K. G. 1866 cz. I Nr 126 k. 4 i n) 6; s. 119: *Kleszczele 1. Przystaw 1 rejonu powiatu bielskiego 8 lipca 1866 roku Nr 1920 donosi do bielskiego naczelnika wojny, że 30 czerwca tegoż roku zamknął kościół katolicki w Kleszczelach a trzy obrazy z niego zostawił do cerkwi prawosławnej; s. 122: Kleszczele 2. Gubernator grodzieński 23 sierpnia 1866 roku Nr 713 wysłał do jen. gubernatora wileńskiego odezwę w sprawie, którą poruszył nk wojn. pow. bielskiego gubernii grodzieńskiej, że w chwili, gdy rząd zamykał kościół rz.-kat. w Kleszczelach, pozostały w nim dla cerkwi prawosławnej: obraz Matki B. narodzenia, uważany za cudowny, obraz św. Piotra i Pawła, ołtarzyk przenośny i pięć dzwonów. Odpowiadając na to jen. gubernator 3 października 1866 roku Nr 2319 pozwala na zatrzymanie dla miejscowej cerkwi obrazów i 2 dzwonów, 3 zaś mniejsze dzwony mają być przekazane cerkwiom bardziej potrzebującym (K. Wiln. G.G. 1866 Nr 1263 k. 2 i 4).*

¹⁸ APK III (J) 6. Inwentarz kościoła parafialnego w Kleszczelach 1910, s. 2-3.

¹⁹ APK XVI (MP) 2. Plan placu pod budowę nowego kościoła w Kleszczelach 1907 r.

²⁰ APK III (J) 6, s. 1: *Od Moszka Zehiela... Od Timofieja Makarowa... Od Henryka Kleszczelowskiego...* Podane są też numery zakupionych działek: 1333, 11660, 3884. Por. APK XVI (MP) 2.

²¹ APK XVI (MP) 1. Projekt kościoła w Kleszczelach z 1906 roku; APK III (J) 7, s. 1.

²² Wspomnienia ks. K. Kowalewskiego i T. Żylińskiego w kronice parafialnej.

nową świątynię, a 27 lipca 1910 roku tenże kapłan poświęcił uroczyście nowy, murowany kościół istniejący do dziś²³.

W czasie wojny sowiecko-niemieckiej w czerwcu 1941 roku, świątynia została poważnie uszkodzona przez wybuchające pociski. Częściowemu zniszczeniu uległ wtedy dach na kościele i witraż przedstawiający Matkę Bożą Miłosierdzia, znajdujący się w oknie nad głównym ołtarzem. Odłamakami pocisków porane były ściany, wypadły wszystkie szyby i część okien z ramami²⁴.

Na terenie parafii Kleszczele były także, choć w różnym czasie, trzy kaplice: dworska w majątku Kruhłe, kaplica w Czeremsze i kaplica w Starzynie.

Kaplica dworska w Kruhłem, wzmiankowana w XVIII i XIX wieku, została skasowana w okresie represji popowstaniowych, wcześniej niż kościół parafialny w Kleszczelach, bo w 1865 roku. Gubernator grodzieński, pismem Nr 13997 z 2 września 1865 roku, polecił naczelnikowi wojennemu powiatu bielskiego zamknąć katolicką kaplicę w Kruhłem. Sprawnik powiatu bielskiego doniósł gubernatorowi, że 5 września 1865 roku kaplica została zamknięta, ale ponieważ stanowiła prywatną własność dziedzica, pozostała choć nieczynna w ręku właściciela²⁵. Kaplica była drewniana, kryta gontem. Dalszy jej los jest nieznan.

Drewniana kaplica pod wezwaniem Imienia Najświętszej Maryi Panny, wybudowana została staraniem katolików mieszkających w Czeremsze w latach 1932-1933. Z kaplicy tej korzystało w okresie międzywojennym około 850 wiernych. Poświęcenia kaplicy dokonał dziekan bielski ks. kan. Antoni Beszta Borowski w 1933 roku. Spłonęła na skutek podpalenia 1 stycznia 1943 roku. Wraz z kaplicą spłonęło całej jej wyposażenie: obrazy, kielichy, ornaty, ołtarze²⁶. Obecnie Czeremcha ma własny kościół wzniesiony przez ks. Władysława Siekierkę i stanowi samodzielną parafię.

Kaplica pod wezwaniem św. Stanisława w Starzynie zbudowana z drewna w 1934 roku i w tymże roku poświęcona przez dziekana bielskiego ks. kan. Besztę Borowskiego, została rozebrana w czasie okupacji niemieckiej przez żandarmerię²⁷.

Losy kościołów i kaplic na terenie parafii Kleszczele ukazują w jakimś stopniu dramat Polski pod rządami zaborców i ich szczególną nienawiść do wszystkiego co katolickie i polskie.

III. DUCHOWIEŃSTWO

W ciągu ponad czterystu lat, posługę kapłańską w rzymskokatolickiej parafii w Kleszczelach pełniło wielu księży diecezjalnych, zakonnych, a także kapłanów unickich. Z natury rzeczy szczególną rolę w duszpasterstwie parafialnym pełnili księża proboszczowie.

---

²³ APK II (J) 7. Inwentarz kościoła parafialnego w Kleszczelach z roku 1929, s.1.

²⁴ Akta Kurii Drohiczyńskiej. Parafia Kleszczele. Sprawozdanie ze szkód wojennych z 15.08.1948 r.

²⁵ P. Kubicki, dz. cyt., s. 96.

²⁶ Akta Kurii Diecezjalnej w Drohiczynie. Parafia Kleszczele. Sprawozdanie ks. A. Swerpla ze spalania kaplicy w Czeremsze, spisane 11.12.1947 r.

²⁷ Tamże, o kaplicy w Starzynie.

1. Proboszczowie rzymskokatolickiej parafii w Kleszczelach.

Już samo zestawienie długiej, imiennej listy proboszczów od początku istnienia parafii aż po obecny rok, budzi świadomość niezwyklej trwałości parafii, odradzającej się jak Feniks z popiołów, nawet po kasacie dokonanej przemocą przez władze carskiej Rosji. Czytelnym znakiem tej wielowiekowej ciągłości są kolejni proboszczowie.

Poczet rzymskokatolickich proboszczów parafii Kleszczele²⁸

1. Ks. Proboszcz Feliks (Szczęstny) Sasin 1530-(1548) III 1,2 D,
2. Ks. Proboszcz Walenty Norkowski (1571)-1577 13D, 14D, kapelan królewski
3. Ks. Proboszcz Kasper Niedzielski 1577-(1584) 14D, 15D, kapelan królewski
4. Ks. Proboszcz Marcin Krzywański -1601 7D, kanonik łucki,
5. Ks. Proboszcz Paweł Szczerbic 1603- 17D, sekretarz królewski,
6. Ks. Proboszcz Jan Mszczonowski 1618-1647 20D, 21D,
7. Ks. Proboszcz Stanisław Zdziechowski 1647-1649 27D,
8. Ks. Proboszcz Mikołaj Aleksander 1649- 27D, Romate,
9. Ks. Proboszcz Andrzej Brzeski (1655)-1663 + 28D, 29D, dziekan brzeski, kanonik łucki
19. Ks. Proboszcz Aleksander Łaski 1663-1667 30D, kanonik łucki,
11. Ks. Proboszcz Jan Jeżewski 1667-1668 30D, 31D, notariusz Konsystorza Janowskiego,
12. Ks. Proboszcz Jan Cieszkowski 1668-1677 34D,
13. Ks. Proboszcz Stanisław z Bedlna Bedliński 1677-1678 34D, kanonik chełmiński,
14. Ks. Proboszcz Sebastian Laskowski 1678-(1682) 34D,
15. Ks. Proboszcz Jan Cieszkowski 1685-1700 39D, kanonik łucki,
16. Ks. Proboszcz Józef Przygodzki 1700-1702 39D, kanonik łucki,
17. Ks. Proboszcz Andrzej Kazimierz Młockowski 1702-1708 42D, 46D, kanonik kijowski,
18. Ks. Proboszcz Michał Markiewicz 1708-1709 42D,
29. Ks. Proboszcz Marcin Bielski 1709-(1712) 46D, kanonik kijowski,
20. Ks. Proboszcz Jan Chrościewicz (1718)-1740 + 52D-69D,
21. Ks. Proboszcz Grzegorz Hurnowski 1740-1748 I B 2,
22. Ks. Proboszcz Dominik Łykowski 1749-(1754) I B 2, kanclerz ołycki,
23. Ks. Proboszcz Stanisław Cieszkowski (1757)-1761 I B 2,
24. Ks. Proboszcz Łukasz Łaguziewicz 1762-1795 + I B 2, 2, kanonik brzeski,
25. Ks. Proboszcz Tadeusz Gołyński 1795-1796 I B 3,
26. Ks. Proboszcz Jan Kawacki 1797-1829 I B 4,

²⁸ Tam, gdzie data objęcia urzędu i zakończenia jego pełnienia jest znana, tam lata zaznaczone są bez nawiasów. Tam gdzie nie wiadomo, kiedy dany proboszcz objął parafię, lub kiedy przestał być w niej proboszczem, pierwsza czy ostatnia znaleziona w źródłach data jest ujęta w nawias. Przyposzczególnych nazwiskach są też zasygalizowane źródła. Numery ksiąg z dużą literą „D” oznaczają księgi z Archiwum Diecezjalnego w Siedlcach, z zasobu ksiąg archiwalnych diecezji Łuckiej (2 D, 6 D, 28 D itp.). Pełna sygnatura ADS 2 D itd. Inne cytowane tu księgi III Q 1, B 3, B 3, itd. dotyczą ksiąg z Archiwum Parafialnego w Kleszczelach. Pełna sygnatura APK II Q 1, AKP B 2 itd. Księgi z Archiwum Dziekańskiego Dziekana Bielskiego sygnowane są: ADzDB z lat umieszczonych przy nazwisku. Sygnatury St lub PSKD — dotyczą Archiwum Diecezjalnego w Drohiczynie i mówią: St — dane statystyczne, PSKD — Księgi personalne Kurii Diecezjalnej.

27. Ks. Administrator Antoni Łatkowski (1834)-1837 I B 8,
 28. Ks. Proboszcz Emilian Lellach 1837-1866 I B 8, 9,

(Kasata parafii kleszczelowskiej przez rząd carski nastąpiła 30 czerwca 1866 r. w wyniku represji po Powstaniu Styczniowym, wznowienie parafii w 1906 r. po ukazie tolerancyjnym)

29. Ks. Proboszcz Kazimierz Kowalewski 1906-1910 A Dz B,
 30. Ks. Proboszcz Józef Chlewiński 1910-1911 A Dz B,
 31. Ks. Proboszcz Adolf Płaskowicki 1911-1915+ A Dz B, kanonik wileński,
 32. Ks. Proboszcz Julian Łopuski 1915-1918 A Dz B,
 33. Ks. Proboszcz Teodozjusz Żyliński 1919-1927+ St 1927,
 34. Ks. Proboszcz Donat Łaposzko 1928-1929 St 1928-1929,
 35. Ks. Proboszcz Antoni Szyszko 1929-1930 St 1929-1930, Doktor Prawa Kanonicznego,
 36. Ks. Proboszcz Aleksander Swerpel 1930-1948 St 1930, PS,
 37. Ks. Proboszcz Stanisław Łukaszewicz 1948-1956 PS. KD,
 38. Ks. Proboszcz Władysław Siekierko 1956-1957 PS. KD,
 39. Ks. Proboszcz Emil Pietranik 1957-1965 PS. KD
 40. Ks. Proboszcz Piotr Bujno 1965-1968 PS. KD,
 41. Ks. Proboszcz Michał Olszewski 1968-1975 PS. KD,
 42. Ks. Proboszcz Stanisław Kozłowski 1975-1980 PS. KD,
 43. Ks. Proboszcz Aleksander Mierzwiński 1980-1985 PS. KD,
 44. Ks. Proboszcz Zygmunt Niewiarowski 1985-1990 PS. KD,
 45. Ks. Proboszcz Tadeusz Kocuk 1990- PS. KD.

Nie sposób w krótkim opracowaniu nakreślić sylwetki duchowe wszystkich proboszczów rzymskokatolickich w Kleszczelach i opisać ich dokonania na polu duszpasterskim, w dziedzinie kultury, wychowania i nauczania, życia społecznego, budzenia świadomości narodowej i odpowiedzialności za Ojczyznę. Byli wśród nich świątobliwi kapłani, uczeni, księża wysoko postawieni w hierarchii cywilnej i kościelnej, budowniczości kościołów, opiekunowie chorych, płomienni kaznodzieje, cierpliwi spowiednicy, nauczyciele szkoły parafialnej, miłośnicy muzyki i śpiewów skaralnych, koneserzy sztuki²⁹. Wszyscy oni

---

²⁹ Do kapłanów o niezwyklej świętości życia należeli między innymi: ks. Łukasz Łaguziewicz, ks. Jan Kawecki, ks. Kazimierz Kowalewski i ks. Adolf Płaskowicki. O pierwszym z nich napisano w nekrologu: *Vir probitate morum, ferventi in promovendo Cultu Divino zelo ac singulari benignitate conspicuus* APK ID 1, s. 26. Niezwykłe zasługi dla organizacji życia parafialnego mają: ks. Feliks Sasin, ks. Andrzej Brzeski, który przeżył *Potop szwedzki* i napaść moskiewską i związane z tym spalenie przez najeźdźców kościoła, ks. Kazimierz Kowalewski, pierwszy proboszcz po wznowieniu parafii, ks. Aleksander Swerpel, który przeżył wraz z parafianami okupację sowiecką i niemiecką, miał duże zasługi jako współorganizator Straży Ogniowej w Kleszczelach. Do ludzi nauki należeli: Stanisław z Bedlina Bedliński, Marcin Bielski, ks. doktor Antoni Szyszko. Znaczące stanowiska świeckie i kościelne zajmowali: kapelani królewscy (ks. Walenty Norkowski, ks. Kasper Niedzielski); sekretarz królewski ks. Paweł Szczerbic; kanonicy łucy: ks. Marcin Krzywański, Andrzej Brzeski, Aleksander Łaski, Jan Cieszkowski, Józef Przygodzki; kanonicy kijowscy (Andrzej Kazimierz Młockowski, Marcin Bielski); kanonik chełmiński Stanisław z Bedlina Bedliński, kanonik brzeski Łukasz Łaguziewicz, kanonik wileński Adolf Płaskowicki. Kościoły budowali: ks. Feliks Sasin, ks. Andrzej Brzeski (kaplicę), ks. Jan Chrościewicz, ks. Kazimierz Kowalewski. Największy rozkwit szkoły parafialnej był za ks. Łukasza Łaguziewicza, ks. Tadeusza Gołyńskiego i Jana Kaweckiego. Kolejni proboszczowie dbali o piękne obrazy, bogate naczynia liturgiczne, o muzykę kościelną. Zatrudniali organistów. Tu szczególnie wyróżniał się ks. Jan Chrościewicz. Tragedię osobistą i społeczno-religijną przeżywał ks. Emilian Lellach — kapłan, któremu zabrano kościół i skasowano parafię.

tworzyli ten święty szereg uczestników Chrystusowego kapłaństwa — *kapłanów wziętych z ludzi i dla ludzi postawionych w tym co dotyczy Boga*.

2. Relacje między duchownymi rzymskokatolickimi i unickimi w Kleszczelach.

Od schyłku XVI wieku, poprzez wiek XVII, XVIII-ty aż do kasaty unii przez rząd carski, w Kleszczelach współistniały ze sobą dwa katolickie wyznania: rzymskokatolickie i greko unickie (czasem nazywane też rzymsko-unickim). Obie cerkwie w Kleszczelach świętego Jerzego i świętego Mikołaja były w tym okresie unickie³⁰. Wzajemne odniesienia duchownych obu obrządków były nie tylko poprawne ale bardzo przyjazne. Na podstawie zachowanych od 1650 roku ksiąg metrykalnych można poznać długie szeregi duchownych unickich z kleszczelowskich i sąsiednich cerkwi, którzy bądź to byli rodzicami chrzestnymi w rzymskokatolickim kościele w Kleszczelach, bądź też udzielali sakramentów św. w zastępstwie nieobecnego lub chorego proboszcza parafii łańciskiej. Bywało i odwrotnie, że księża łańciscy nieśli posługę sakramentalną unitom³¹. Lista duchownych ściśle współpracujących z klerem obrządku łańciskiego, w zakresie szafowania sakramentów a także sprawowania pogrzebów jest bardzo długa i pozwala poznać całe pokolenia kapłanów unickich:

- Jan Jabłoński prezbiter rytu greko-unickiego 1650 I B 1, s. 2,
- Piotr Świdorski prezbiter cerkwi kleszczelowskiej rytu greko-unickiego 1676 I B 1, s. 21,
- Michał Kondratowicz prezbiter rytu greko-unickiego 1686 I B 1, s. 53,
- Paweł Dubowski prezbiter cerkwi unickiej w Wólce 1699 I B 1, s. 57,
- Jan Starosielski prezbiter cerkwi św. Mikołaja w Kleszczelach rytu greko unickiego 1699 I B 1, s. 58,
- Jakub Świdorski prezbiter cerkwi św. Jerzego w Kleszczelach rytu greko unickiego 1718 I B 2, s. 1,
- Bazyli Kierznowski prezbiter cerkwi św. Mikołaja w Kleszczelach rytu greko-unickiego 1723 I B 2, s. 15,
- Grzegorz Andruszkiewicz prezbiter cerkwi unickiej w Orli 1730 I B 2, s. 26,
- Ignacy Michniakiewicz proboszcz cerkwi unickiej 1738 I B 2, s. 33,
w Dubiczach 1750 I B 2, s. 90,
- Michał Świdorski proboszcz cerkwi unickiej św. Jerzego w Kleszczelach 1745 I B 2, s. 57; 1762 I B 2, s. 103; 1771 I B 3, s. 20,
- Jan Sosnowski prezbiter cerkwi św. Mikołaja w Kleszczelach rytu greko-unickiego 1765 I B 3, s. 6,
- Tomasz Bokowicz prezbiter cerkwi unickiej w Berezowie 1774 I B 3, s. 31,
- Gabriel Daniłowicz Proboszcz cerkwi unickiej Korniańskiej 1774 I B 3, s. 31,
- Jerzy Sosnowski prezbiter cerkwi unickiej w Kleszczelach 1778 I B 3, s. 41,
- Bazyli Makowiecki prezbiter rytu greko-unickiego w Kleszczelach 1779 I B 3, s. 44,
- Cyryl Bobrowski prezbiter cerkwi unickiej w Wólce 1789 I B 3, s. 73; 1799-1804 I B 4, s. 12; 1806-1812 I B 5, s. 4; 1821 I B 5, s. 60,

³⁰ Cerkiew świętego Jerzego i cerkiew świętego Mikołaja wielokrotnie w XVII, XVIII i XIX wieku we wszystkich zachowanych dokumentach określane są jako *rytu greko-unickiego* — RGU.

³¹ Np. chrzty dzieci unickich przez księży rzymskokatolickich: I B 1, s. 42; I B 2, s. 42, 53, 54, 56, 59 itd.

- Marcin Michniakiewicz proboszcz cerkwi unickiej w Dubiczach 1822 I B 6, s. 2; 1801 I B 4, s. 30,
- Antoni Sosnowski koadiutor cerkwi unickiej św. Mikołaja w Kleszczelach 1808 I B 5, s. 4,
- Adam Głowacki wikary cerkwi unickiej św. Mikołaja w Kleszczelach 1808 I B 5, s. 4,
- Antoni Michniakiewicz proboszcz cerkwi unickiej w Dubiczach 1812 I B 5, s. 32,
- Grzegorz Zakrzewski proboszcz cerkwi św. Jerzego rytu grecko-unickiego 1813 I B 5, s. 32,
- Teofan Dolbiński prezbiter rytu grecko-unickiego wikary cerkwi św. Mikołaja 1816 I B 5, s. 43; 1819 I B 5, s. 53,
- Cyryl Chorosiewicz administrator cerkwi unickiej w Podbielu 1817 I B 5, s. 47,
- Stefan Biedrzycki wikary unickiej cerkwi św. Mikołaja w Kleszczelach 1817-1820 I B 5, s. 47,
- Stefan Bielawski prezbiter cerkwi unickiej w Orli 1819 I B 5, s. 51,
- Antoni Sosnowski kanonik brzeski dziekan drohiczyński proboszcz cerkwi unickiej św. Mikołaja w Kleszczelach 1819-1822 I B 5, s. 53,
- Piotr Michniakiewicz proboszcz unickiej cerkwi Żerczyckiej 1820-1822 I B 5, s. 55,
- Dymitr Chorosiewicz wikary cerkwi unickiej św. Mikołaja w Kleszczelach 1822-1823 I B 6, s. 3,
- Adam Kostecewicz proboszcz cerkwi unickiej w Dubiczach wicedziekan bielski 1823 I B 6, s. 7,
- Piotr Sołociukiewicz wikary cerkwi unickiej św. Mikołajaw Kleszczelach 1824 I B 6, s. 7,
- Augustyn Wyszkowski wikariusz cerkwi unickiej w Wólce 1824-1825 I B 6, s. 8,
- Michał Bobrowski doktor świętej teologii kanonik brzeski administrator cerkwi unickiej w Wólce 1825 I B 6, s. 9,
- Michał Nepomowicz administrator cerkwi unickiej Rohaczewskiej 1826 I B 6, s. 10,
- Cyryl Charcewicz poroch cerkwi unickiej w Wólce 1828 I D 4, s. 6.

Ta przyjazna współpraca została przecięta dekretemi carskimi, znoszącymi unię kościołów.

IV. SZKOŁA PARAFIALNA W KLESZCZELACH

Niezwykle ważnym wkładem rzymskokatolickiej parafii w Kleszczelach w kulturę środowiska była istniejąca tu przez wieki szkoła parafialna. Najprawdopodobniej funkcjonowała ona od początku istnienia parafii, od pierwszej połowy XVI wieku. Zachowane źródła potwierdzają funkcjonowanie tej szkoły w XVII, XVIII wieku i w pierwszej ćwierci XIX wieku.

We wzmiance z 1700 roku, zawarta jest informacja o budynku starej szkoły parafialnej i o zamieszkałym przy niej Bakalarzu³². Największy rozkwit szkoły przypadł na czas działalności Komisji Edukacji Narodowej, kiedy to w tutejszej szkole parafialnej pobierało naukę ponad 160 uczniów³³. Jeszcze w 1820 roku szkołą kierował emerytowany już profesor filozofii, doktor Cymerman, ale ilość uczniów spadła do 30

---

³² ADS 39 D, s. 192 „b”.

³³ APK III J 8. Inwentarz kościoła w Kleszczelach 1820 r., s. 113.

osób³⁴. W szkole parafialnej w 1828 roku uczono: czytania i pisania, języka polskiego, rosyjskiego i łaciny, arytmetyki, geografii, katechizmu i historii. Nauczycielem był wtedy Jozafat Sosnowski, rodowity mieszkaniec Kleszczel. urodził się w 1789 roku. Uczył się w podwydziałowej szkole pijarskiej w Drohiczynie w latach 1799-1806. Potem był nauczycielem na dworze w Mierzynówce. W latach 1810-1820 był sekretarzem *jurysdykcji kleszczelowskiej*. Dyrektor Gimnazjum Białostockiego, przed którym J. Sosnowski zdał egzamin mianował go 3 września 1822 roku, pismem Nr 517, nauczycielem szkoły parafialnej w Kleszczelach³⁵. Zachowany imienny wykaz 30 uczniów parafialnej szkoły w Kleszczelach z 1828 roku³⁶ zawiera sporo informacji o nich:

1. Józef Leoniewicz, Mieszczanin kleszczelowski, religii rzymsko-unickiej. W szkole od roku 1827 zachowuje się nienaganie. Zdolności nie najlepsze. Wykazuje mały postęp. Lat 8. Na przyszłość obiecujący.

2. Ignacy Zakrzewski, szlachcic z Kleszczel, wyznania rzymsko-katolickiego, lat 7. Od 1828 w szkole. Obyczajów chwalebnych. Zdolności dobre. Postępy mierne. Na przyszłość — obiecujący.

3. Józef Deramen, szlachcic, wyznania rzymsko-katolickiego, lat 12, pochodzi z Grodna. W szkole od 1828 roku. Obyczajów dobrych. Zdolności dobre. Postępy mierne. Na przyszłość obiecujący.

4. Ryszard Deramen, szlachcic, wyznania rzymsko-katolickiego, lat 10, pochodzi z Grodna. W szkole od 1828 roku. Obyczajów dobrych. Zdolności dobre. Postępy mierne. Na przyszłość obiecujący.

5. Telesfor Witerski, szlachcic, wyznania rzymsko-katolickiego, pochodzi z Bielska. Liczy 10 lat. W szkole od 1828 roku. Obyczaje chwalebne. Zdolności dobre. Postępy dobre. Na przyszłość obiecujący.

6. Mikołaj Sosnowski, szlachcic, wyznania rzymsko-katolickiego, lat 8 z Kleszczel. W szkole od 1827 roku. Obyczaje dobre. Zdolności żadnych. Postęp żaden. Na przyszłość nie obiecujący.

7. Jan Sankiewicz, mieszczanin, wyznania rzymsko-katolickiego, lat 8, z Kleszczel. W szkole od 1826 roku. Obyczaje nienaganne. Zdolności dobre. Postępy małe. Na przyszłość obiecujący.

8. Marcin Kosiński, mieszczanin z Kleszczel, wyznanie rzymsko-katolickie, lat 9, w szkole od 1825 roku. Obyczaje nienaganne. Zdolności dobre. Postępy małe. Na przyszłość obiecujący.

9. Antoni Rohaczewski, mieszczanin z Kleszczel, wyznania rzymsko-unickiego, lat 7. W szkole od 1827 roku. Obyczajów dobrych. Zdolności dobre. Postępy mierne. Na przyszłość obiecujących.

10. Wincenty Sankiewicz, mieszczanin z Kleszczel, lat 9, wyznania rzymsko-katolickiego. W szkole od 1826 roku. Obyczajów dobrych. zdolności dobre. Postępy mierne. Na przyszłość obiecujących.

11. Jan Dołbiński, syn księdza unickiego, wyznania rzymsko-unickiego, lat 10, pochodzi z Wołczyna. W szkole od 1828 roku. Obyczajów nienaganych. Zdolności dobre. Postępy mierne. Na przyszłość obiecujący.

12. Ignacy Staszelski, mieszczanin z Kleszczel, wyznania rzymsko-katolickiego, lat 14. W szkole od roku 1822. Obyczajów dobrych. Zdolności dobre. Postępy mierne. Na przyszłość obiecujący.

³⁴ Tamże.

³⁵ APK III J 2. Inwentarz kościoła w Kleszczelach 1828 r., s. 29.

³⁶ Tamże, s. 30-37.

13. Teofil Matysiuk, włościanin skarbowy, wyznania rzymsko-unickiego, z Kleszczel, lat 12. W szkole od roku 1823. Obyczajów dobrych. Zdolności dobre. Postępy mierne. Na przyszłość obiecujący.

14. Mikołaj Sosnowski, szlachcic z Kleszczel, wyznania rzymsko-katolickiego, lat 7. W szkole od 1828 roku. Obyczajów dobrych. Zdolności mierne. Postęp mały. Na przyszłość obiecujący.

15. Ignacy Sawicki, mieszczanin z Kleszczel, wyznania rzymsko-katolickiego, lat 8. W szkole od 1827 roku. Obyczaje dobre. Zdolności dobre. Postępy mierne. Na przyszłość obiecujący.

16. Jan Hryszkiewicz, mieszczanin z Wołczyzna, wyznania rzymsko-unickiego. W szkole od 1828 roku. Obyczaje dobre. Zdolności dobre. Postępy mierne. Na przyszłość obiecujący.

17. Józef Imszenik, szlachcic z Kleszczel, wyznania rzymsko-katolickiego, lat 11. W szkole od 1822 roku. Obyczaje dobre. Zdolności bardzo dobre. Postęp mierny. Na przyszłość obiecujący.

18. Ludwik Bańkowski, z parafi bielskiej, szlachcic, wyznania rzymsko-katolickiego, lat 14. W szkole od 1827 roku. Obyczaje nienaganne. Zdolności bardzo dobre. Postęp znaczny. Na przyszłość obiecujący.

19. Platon Sołociukiewicz, syn księdza unickiego Piotra Sołociukiewicza z Kleszczel, wyznania rzymsko-unickiego, lat 13. W szkole od 1825 roku. Obyczaje nienaganne. Zdolności bardzo dobre. Postępy wielkie. Na przyszłość obiecujący.

20. Stefan Noskowicz, mieszczanin z Kleszczel, wyznania rzymsko-unickiego, lat 12. W szkole od 1824 roku. Obyczaje nienaganne. Zdolności dobre. Postępy mierne. Na przyszłość obiecujący.

21. Daniel Zimowicz, mieszczanin z Kleszczel, wyznania rzymsko-unickiego, lat 10. W szkole od 1827 roku. Obyczaje nienaganne. Zdolności mierne. Postęp mały. Na przyszłość obiecujący.

22. Fabian Bielawski, mieszczanin z Kleszczel, wyznania rzymsko-katolickiego, lat 11. W szkole od 1824 roku. Obyczaje dobre. Zdolności mierne. Postęp mały. Na przyszłość obiecujący.

23. Teodor Noskowicz, mieszczanin z Kleszczel, wyznania rzymsko-unickiego, lat 14. W szkole od 1824 roku. Obyczaje nienaganne. Zdolności mierne. Postęp mały. Na przyszłość obiecujący.

24. Teofil Szyrzyński, mieszczanin z Kleszczel, wyznania rzymsko-unickiego, lat 8. W szkole od 1827 roku. Obyczaje dobre. Zdolności dobre. Postęp mierny. Na przyszłość obiecujący.

25. Konstanty Kunachowicz, szlachcic z Kleszczel, wyznania rzymsko-unickiego, lat 8. W szkole od 1827 roku. Obyczaje dobre. Zdolności wielkie. Postępy mierne. Na przyszłość obiecujący.

26. Franciszek Sosnowski, szlachcic z Kleszczel, wyznania rzymsko-katolickiego, lat 11. W szkole od 1827 roku. Obyczaje dobre. Zdolności małe. Postęp mały. Na przyszłość obiecujący.

27. Bazyli Kaliszewicz, z Kleszczel, wyznania rzymsko-unickiego, lat 12. W szkole od 1824 roku. Obyczaje chwalebne. Zdolności dobre. Postępy małe. Na przyszłość obiecujący.

28. Baltazar Jakubowski, mieszczanin z Kleszczel, wyznania rzymsko-katolickiego, lat 14. W szkole od 1825 roku. Obyczaje dobre. Zdolności dobre. Postęp mierny. Na przyszłość obiecujący.

29. Alojzy Wasilewski z Kleszczel, wyznania rzymsko-katolickiego, lat 17. W szkole od 1824 roku. Obyczaje dobre. Zdolności mierne. Postęp mierny. Na przyszłość obiecujący.

30. Jan Rybiński z Kleszczel, wyznania rzymsko-unickiego, lat 6. W szkole od 1828 roku. Obyczaje dobre. Zdolności wielkie. Postęp dobry. Na przyszłość obiecujący.

Po kilku latach, w ramach represji po powstaniu listopadowym, parafialna polska szkoła przy kościele w Kleszczelach została zamknięta. Miały ją zastąpić rosyjskie szkoły.

V. LUDNOŚĆ I TERYTORIUM PARAFII

Parafia świętego Zygmunta w Kleszczelach należy do rozległych terytorialnie i niejednorodnych etnicznie.

1. Ludność

Kleszczele miasto i osiedle, od wieków zasiedlała ludność zróżnicowana etnicznie i religijnie. Tereny te zamieszkiwali Polacy, Rusini, Litwini a także, choć znacznie później Żydzi, Rosjanie i Prusacy. Ze względu na brak spisów ludności i ksiąg metrykalnych z XVI wieku, można snuć tylko domysły co do proporcji ilościowych Rusinów, Polaków, Litwinów i Żydów, zamieszkujących na tych terenach. Najprawdopodobniej przeważała tu ludność etnicznie ruska. Wiek XVII, XVIII, XIX i XX już znacznie lepiej udokumentowany³⁷.

Pod względem wyznaniowym ludność Kleszczel i najbliższych okolic, składających się na teren parafii, była również zróżnicowana. Do XVI wieku byli to katolicy i prawosławni a być może także sporadycznie inne wyznania. Od schyłku XVI wieku przez XVII i XVIII aż po pierwszą ćwierć XIX wieku, w związku z Unią Brzeską, istniały w Kleszczelach dwa katolickie wyznania: rzymskokatolicy i unicy, nieco luteran i kalwinów³⁸, oraz liczni już w XIX wieku — Żydzi.

Tuż przed kasatą parafii rzymskokatolickiej przez władze carskie, do parafii w Kleszczelach należało 561 katolików³⁹. W 1878 roku Kleszczele liczyły 1750 mieszkańców, w tym 807 prawosławnych, 518 katolików i 435 Żydów⁴⁰. Po wznowieniu w 1906 roku, parafia katolicka liczyła 720 osób. Naprawdopodobniej ten skok jest wynikiem powrotu do Kościoła niektórych byłych unitów⁴¹. W roku 1928 było już 1200 parafian a w 1935 ilość parafian przekroczyła 1590-ciu⁴². W 1939 roku do parafii

³⁷ W Archiwum Diecezjalnym w Drohiczynie w Zespole akt parafii Kleszczele przechowywane są metryki chrztu, małżeństw i zgonów od 1650 roku. Spisy parafialne od roku 1864.

³⁸ Świadczą o tym konwersje z luteranizmu i z kalwinizmu, jakie miały miejsce w Kleszczelach. Np. APK I B 3, s. 99-100 — szereg konwersji z luteranizmu w latach 1773, 1781, 1783, 1788.

³⁹ APK III S 1864. Spis parafialny parafii rzymskokatolickiej w Kleszczelach.

⁴⁰ F. Sulimierski, *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 4, s. 135.

⁴¹ APK III S 1908. Spis parafialny parafii rzymskokatolickiej w Kleszczelach.

⁴² APK III S 1928. Spis parafialny parafii rzymskokatolickiej w Kleszczelach. Elenchus Ecclesiarum et Cleri Diocesis Pinscensis, Pińsk 1935, s. 64.

rzymskokatolickiej należało 1826 wiernych⁴³. Wojna i obie okupacje: sowiecka i niemiecka brutalnie zmieniły strukturę etniczną i ludnościową Kleszczel i okolic. Wywózki na Sybir i do Kazachstanu, całkowita eksterminacja ludności żydowskiej i częściowa Polaków oraz Białorusinów, wraz z wywózkami na przymusowe roboty do Niemiec — to główne czynniki zachwiania dotychczasowej struktury ludności Kleszczel i okolic. Nie ma już 1/3 mieszkańców Kleszczel, jakimi byli do 1942 roku Żydzi. Nie wróciło z Sybiru wielu Polaków i Białorusinów. W niewyjaśnionych do końca okolicznościach zginęli dwaj duchowni unicy z Kuraszowa i z Kośnej a obie unickie parafie zostały przejęte przez cerkiew prawosławną podczas okupacji niemieckiej⁴⁴. Wielu ludzi związanych z Armią Krajową musiało zmieniać miejsce zamieszkania dla zatarcia śladów przed Urzędem Bezpieczeństwa.

Znaczące zmiany w ilości parafian spowodowało utworzenie w 1957 roku odrębnej parafii w Czeremsze, wydzielonej z terytorium należącego dotychczas do parafii św. Zygmunta w Kleszczelach⁴⁵.

W roku 1993 do parafii rzymskokatolickiej w Kleszczelach należy: 746 wiernych.

1. Terytorium

Parafia w Kleszczelach obejmowała duży obszar, rozciągający się na odległość 40 kilometrów. Obok miasta Kleszczele, wchodziły w jej skład: Czeremcha, Biała Straż, Borki, Czechy, Dasze, Długi Bród, Dobra Woda, Gabriel, Gregorowce, Jelonka, Jodłówka, Kośna, Kruble, Kuraszewo, Kuzawa, Malenniki, Moskiewce, Piotrowszczyzna, Pohreby, Pohulanka, Policzna, Saki, Starzyna, Stawiszczce, Suchowolce, Werstok, Wiluki, Witowo, Wajnówka, Wólka⁴⁶. Przez wieki terytorium parafii nie uległo większym zmianom. Po utworzeniu nowej parafii w Czeremsze w 1957 roku odeszły od parafii w Kleszczelach, obok wsi i stacji kolejowej Czeremcha takie wsie: Borki, Berezyszczce, Bobrówka, Jancewicze, Pohulanka, Połowce, Stawiszczce, Zubacze (z tym, że Berezyszczce, Bobrówka i Jancewicze przyłączone zostały z parafii w Wysokim Litewskim).

ZAKOŃCZENIE

W zarysie dziejów parafii nie zostało omówionych wiele spraw związanych z funkcjonowaniem rzymskokatolickiej wspólnoty parafialnej w Kleszczelach. Organizacja i przebieg służby Bożej w kościele, dzieje bractwa różańcowego i innych

⁴³ Elenchus Ecclesiarum et Cleri Dioecesis Pinscensis, Pińsk 1939, s. 57-58.

⁴⁴ Kośna i Kuraszewo po pierwszej wojnie światowej wróciły do unii. Ostatni proboszczowie ks. Piotr Waczyński i ks. Konstanty Songajło zostali zamorowani w niewyjaśnionych okolicznościach w 1940 roku. Ks. K. Songajło utopiony został w Bugu podczas usiłowania przekroczenia granicy sowiecko-niemieckiej. Ks. Piotr Waczyński wywieziony został w nieznaną.

⁴⁵ Dekret z 23 września 1957 roku z dokumentów Kurii Diecezjalnej w Drohiczynie, w teczce Parafia Czeremcha).

⁴⁶ Porównanie z danymi z Inwentarzy poprzez wieki XIX i XX nie wykazują większych zmian w zasięgu terytorium parafii Kleszczele.

⁴⁷ Dekret z 23 września 1957 roku.

kościelnych stowarzyszeń, biografie sławnych ludzi wywodzących się z tej ziemi — wszystko to przekraczało już ramy tego szkicu.

Niech myśl o tych, którzy się natrudzili a myśmy weszli w ich znoje, towarzyszy nam przy poznawaniu naszej przeszłości.

**BREVE STORIA DELLA PARROCCHIA CATTOLICA ROMANA
DI KLESZCZELE (1533-1993)**

SOMMARIO

In quest'articolo è stata presentata breve storia della parrocchia cattolica romana di Kleszczele in Podlasie negli anni 1533-1993. Questo problema è stato trattato in cinque capitoli.

In primo capitolo parla delle circostanze della nascita e dei mezzi finanziari della parrocchia cattolica romana a Kleszczele della fondazione di re Sigismundo e di Sua moglie — regina Bona, nel 1533.

Il secondo capitolo descrive successive chiese a Kleszczele; i loro mezzi finanziari ed anche le circostanze del scioglimento della parrocchia dopo l'insurrezione del gennaio del 1863 ed anche ripresa nel 1906.

Nel terzo capitolo sono stati descritti sequiti parroci di rito latino a Kleszczele ed anche i sacerdoti di rito uniate e la loro collaborazione.

Nel quarto capitolo è stata presentata l'attività di scuola parrocchiale a Kleszczele.

Nel quinto capitolo è stato descritto il territorio e la popolazione della parrocchia di Kleszczele.

Questo studio è stata presentata solo una ricerca scientifica alla storia Chiesa cattolica in Podlasie.

WYKAZ SKRÓTÓW

ADS	— Archiwum Diecezji Siedleckiej
ADS 1-136D	— Zespół akt diecezji Łuskiej z Konsystorza w Janowie od 1487 r.
ADD	— Archiwum Diecezji Drohiczyńskiej
ADzB	— Archiwum Dziekana Bielskiego
APK	— Archiwum Parafii Kleszczele
I M	— Księgi małżeństw
I B	— Księgi chrztów
I D	— Księgi zgonów
III J	— Inwentarze kościoła w Kleszczelach
III S	— Księgi spisów parafialnych
III Q	— Księgi uposażeń parafii
XII V	— Dokumenty różne.